

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VI. Dizi - Sayı: 4^b

FERİDUN NAFİZ UZLUK

TOPLU MAKALELER

II. CİLT

MEVLÂNÂ, MEVLEVİLİK VE TÜRK DİLİ

Hazırlayanlar

Prof. Dr. Ahmet ACIDUMAN

Prof. Dr. Berna ARDA

Prof. Dr. Ayten ALTINTAŞ

ANKARA, 2017

ŞEYYAD SÖZÜ HAKKINDA ARAŞTIRMA²⁴

Eflâki Menâkıbinde 4 yerde geçmekte olan Şeyyâdâan sözü hakkında burada açıklamada bulunmuak istorum. XIV. Asır başlarında Şeyyad Hamza diye ünlü bir şairin bulunması, onun *Yusuf u Zuleyha* isimli manzum eserinin T. D. K. Tarafından bastırılması buna, önsöz yazan Deri Dilçin Beyin Şeyyad anlamı hakkındaki anlayışı, bahusus Fuad Köprülü'nün *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul, 1926-28) kitabında ileri sürdüğü iddianın mesnedsiz, indî kalışı bizi şu satırları karalamaya mecbur etti.

Sayın bilgin Fuad Köprülü adı geçen kitabında (s. 308-9 da) diyor ki:

Şeyyad'lar şehirden şehire, kasabadan kasabaya gezen bir nevi serseri dervişlerdi ki, gerek şekil ve kıyafet, gerek itikat itibarıyla "Kalenderîler, Haydarîler, Babaîler" gibi Batınî zümrelerden ma'dut idi"

Dehri Dilçin diyor ki:

"Lâmi'i, Şeyyad Hamzaya isnad ederek Letaifine aldığı iki fıkra ile onu yalancı, boşboğaz, şeyhlik taslayan bir şarlatan gibi göstermek istemiştir. Doğrucası, *Kamus* da: Sıvamak anlamına gelen Şeyd kelimesinden Şeyyad şekline ve sıvacı veya çok sıvayıcı mânâlarına götürülerek, öteden beri birçok müellifler

²⁴ *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VII, Aralık 1949, S. 4, s. 587-592.

tarafından Lâmii'nin işaret ettiği anlamlarda kullanıla gelmişse de Şeyyad Hamza'nın gerek *Yusuf u Zuleyha* sında, gerek manzumelerinde kendisinin ne müteşayyih ve ne de mülhid ve şarlatanlığını gösterir bir nokta yoktur". Adı geçen kitap, İstanbul, 1946, s.7.

Didi sen misin ol şeyyad-ı sâlus
Küp düşüp diyen kenduya tâvûs "Ruşenî"

Cl. Huart diyor ki:

Il est clair que ce mot n'est pas ici dans son acception habituelle de "fripon, fourbe"; mais j'ignore quelle en est la signification, les Saints des Derviches Tourneurs. Paris, 1922, T. II, P.255, Not. 1.

Bunun mealen Türkçesi: Âşikardır ki bu kelime (yani şeyyad) burada mutad olan hilekâr, dolandırıcı anlamında kabul edilemez, bunun neye delâlet ettiğini ben bilmiyorum.

Arapça- Türkçe *Kamus* mütercimi Ayıntablı Ahmed Âsım Efendi diyor ki:

الإشادة - Al- işâdet: hemzemin esresiyle bir şeyi yüksek sesle çağırmak mânâsındadır... Esasın bildirdiğine göre işâda: binayı yüksek yapmak anlamındadır. Sonra bir adamın zikrini "anılnmasını" âli eylemek yani âşikar olarak medh ve sena ile meşhur ve namdar eylemek mânâsına kullanıldı... bir kimseyi söylese ve teşhir eylese... bülend sesle, avazla çağırrsa. *Kamus* tercemesi C. I, s. 631, 1305 tab'ı.

Şirazlı Sa'di diyorki:

شیادی کیسوان بافت
Şeyyâdî giysuvan baft besûreti aleviyan...
بصورت علویان "bir şeyyad, saçlarını Alevîler suretinde ördü. "Hicri 656=1258 yılında telif edilen *Gulistan*'ın birinci babı olan Pa-dişahların siyreti, 32ci hikâyedir. *Gulistan*'ı doğru, nefis şekilde basan Edib Abdulmuazzam-ı Gerekânı, Tahran 1310=1937, s.

53'teki notta Mekkâr u firibende مكار وفرينده hiylekâr ve dolandırıcı" diye yazmaktadır.

Gulistan'ı "*Le Parterre de Rose*" diye Fransızcaya tercüme ile Paris'te bastıran Ch. Defrémeri iş bu 32'nci hikâyeye bir hilekârlık diye şöyle başlıyor "Un impositeur". Notunda diyor ki: Le mot cheiad, ainsi que son synonyme moutécheiyd, mankuend dans le Dictionnaires de Freytag et de Richardson (edit. de 1829). Le premier seturaue encore employé dans le Tarikhi Guzideh, manuscrit. 9, Brueix, folio 178 recto; et le second dans Mirkhond, Notices des manuscirt IX, 193, et dans Khondemir, Habib assiyer, manuscirt 99, Gentil, t II, f 23, r 118. Le 6 paragraphe du 2 cihapitre du Bostan est intitulé: Adventure du religieus avec l'impositeur effronté. Cheyad ı choukh tchechm شياذ شوخ چثم (edit. de Calcutte 1828 P.67).

Bunun mealen Türkçesi: Şeyyad sözünün müteradifi mutaşşayyit olup Freytag ve Richardson'un lûgatında bulunmamaktadır; (1829 tabı) ; ilk Şeyyad sözü Tarih-i Gizide yazma 9,718ci varakanın yüzünde, ikinci Mutaşşayyit kelimesi ise Mirhond'un yazmasında IX, 193, Hondemir'in Habibüssiyerinde yazma 69, keza Bostan'ın ikinci babının 6'ncı paragrafından (Kerim Abidin Şeyyadı Şoh çeşm ile hikâyesidir. Kalkuta, 1829 tab'ı, s.67).

Gülistan'ı terceme eden Kilisli Muallim Rifat, (*Gülistan*, İst.1941,s.85te) 32nci hikâyeyi bu şekilde dilimize çeviriyor:

"Aleviler gibi saçlarını örmüş bir şeyyad "mürai, hilekar, kıssa han"....

Şiraz'lı Sadi Bostan'da diyor ki:

Girih ber ser-i-bend-i ihsan mezen
Ki in zerk-u-şeydest-u-an mekr-u-fen

کره بر سر بند احسان مزین
که این زرق و شیدست و آن مکر و فن

İhsan bağına düğüm vurma, falan riyakârdır, falan hile edicidir, ihsana layık değildir, belki ihsanı umumileştirir, her kim olursa, olsun.

Bostan metni için Âmire tab'ı 1288, s. 48, Muhammed Ali Furuği Han tab'ı Tahran 1316=1937 s. 72, ikinci bab. *Bostan* şerhi, Sudi, Âmire tab'ı 1288, C.1, s. 382/3.

Gelibolu'lu Sururi diyor ki:

Kıssahanlarâ da şeyyad derler. Pes bu bir lafızdır ki, Rumda ve Acemde müstameldir.

Üsküplü Şem'i diyor ki:

Şeyyad: nuhsend, zarif manâsınadır. شیاد: نخسند، ظریف
معناسنه در

Bosnalı Sudi diyor ki:

Şeyyad: muhakkak kezzab yani yalancı manâsındadır. Bu vesile ile Sururi ve Şem'i ye şiddetle hücum ediyor.

Eflâki diyor ki:

منقولست که روزی معین الدین پروانه اجتماع عظیم کرده کافه صدور و بدور حاضر آمده بودند و بخدمت سلطان اسلام رکن الدین حاضر بوده سماع روز تا نصف اللیل کشید مکرمیان سلطان بدر آمد پنهانی یکوش پروانه گفته باشد که اگر سماع می نشت می آسودم فی الحال خداوندکار فروداشت فرموده بنشستند مکر شیخ عبدالرحمن شیاد هنوز شورها می کرد و نعرها می زد سلطان برنجش تمام یکوش پروانه می کویدکه این درویش چه بی شرم کس است که فروغی نشیند یعنی از حضرت مولانا او را حالت بیشترست .... مناقب افلاکی، ورق ۰۶۷ خط عثمان حمدی بتاریخ ۱۳۰۶.

a) Nakl olunur ki bir gün Muînüddini Pervane (Anadolu Selçukilerinin meşhur veziri, Mevlâna'ya karşı yüce saygı gösteren bir zattır.) büyük bir ziyafet verip memleketin uluları da toplanmışlardı. İslâm Sultanı Rüknuddini Kılıc Arslan IV de hazır olmuş, sema' gece yarısına kadar uzamıştı. Sultanın ayak-

ta durmaktan beli ağrımış, gizlice Pervane'nin kulağına eğer sema' durursa, dinlenirim demiş. Derhal Mevlâna sema'a son verip oturmuş.

Hâlbuki Şeyh Abdurrahman-i- Şeyyad, henüz heyecanlar "şurlar" ederek nağralar vuruyormuş. Sultan Rüknüddin çok sıkılarak, Pervane'nin kulağına, bu derviş ne sıkılmaz kimsedir ki oturmuyor, ona hal, Mevlâna'dan ziyade mi geliyor demiş..... CL.Huart, İbid. Paris 1918, T.I,P.113.

b) Hüsameddin Çelebi'nin menakıbı sonunda:

Çunanki İmam-ı türbe vu Huffaz-u- Müezzîn-u- Mesnevikhan-u-Şayyadan'u guyendağan-u- .....

چنانک امام تر به و حفاظ و موذن و مثنوی خوان و شیادان و کوبندکان و خدام حضرت
را افلاکی، ورق ۶۱ b

Hususi Kütüphanemdeki nüsha 1306 tarihli; Cl. Huart T.I, P.255.

c) Ulu Ârif Çelebi Menkabalari arasında Hüsameddin Âyinedar oğlundan şöyle söz açar:

شیاد نادر و یار شاعر بود غزلها خوانده و ذوقها کرده بود

Şayyad-ı-nadir-u-yari şair bud, gazelha khande, zevkha kerde bud.

Huart'ta bu ibare eksik, fakat gerek bizim nüshada, gerek diğer gördüğüm yazmalarda mevcuttur. Bu ibarenin Türkçesi "nadir Şeyyad, dost şair idi gazeller okumakta zevkler etmekte idi". Hikâye için Huart t. II, 377.

d) Kezalik Hâki 'Eflâki'nin Mahlası' nakl eder ki: Uc vilâyeti seferinden Lazık 'şimdiki Denizli' şehri havalisine yakın geldiğimizde ashabımız "dostlarımız" arasında Said adında bir derviş vardı. Şeyyad'dı. Yıllardır ashabın sohbetinde, meclislerinde, türlü hizmetler görmekte idi; Huart T.II, 425.

در میان اصحاب ما سعید نام درویشی بود شیاد و سالها در صحبت اصحاب بوده
و خدمات متوافره نموده

Der miyan-ı-ashab-ı-ma Said nam derviş-î-bud, Şeyyad ve salha der suhbet-i ashab bude, hidematı mutevafire numude. 5 Emir Abid Çelebi menakıbı aynı yer, s. 4

Bir vakitler bizim elimizde bulunup, şimdi Konya Müesine geçmiş olan tomar şeklindeki 793 hicrî tarihli bir icazet-namenin altındakî şahitler arasında, Şayyad sıfatını öğünerek yazan simalar görüyoruz:

1 – شَهِدُ بِمَافِيهِ شَيْخِ رَمْضَانَ الشِّيَادِ

2 – شَهِدُ بِمَافِيهِ الْإِجَازَةِ شَيْخِ وِلْدِ الشِّيَادِ

3 – شَهِدُ بِمَافِيهِ ثُبُوتًا شَيْخِ كَرِيمِ الشِّيَادِ

4 – شَهِدُ بِذَلِكَ شَيْخِ مِصْطَفَى الشِّيَادِ

5 – شَهِدُ بِمَافِيهِ مَسْطُورًا شَيْخِ عَلِيِّ بْنِ شَيْخِ مُوسَى الشِّيَادِ

Şeyyad Hamza'nın kızı olup Akşehir mezarlığında kitabesi bulunan Aslı veya Uslu Hatun. "*Türkiyat Mecmuası*, C. V, 1935, *Akşehir türbe ve mezarları*, kitabeleri, Rıfkı Melûl, s. 179.

Camii Rum, Anadolu'nun Molla Cami'si adıyla şöhret bulup 936=1529 da ölen Bursalı Lâmiî, *Letaif* isimli eserinde, 'Hususi kütüphanemde bir nüshası olduğu gibi, Ayasofya Kütüphanesi No: 4233'de güzel bir yazması vardır.' Şu iki hikâyede Şeyyad Hamza'dan bahs ediyor: Latife:

Nakleder ki Şeyyad Hamza bir şagirdiyle piyade sefer ederken bir köye girerler. Gelip bir kenarda konarlar. Meğer köyün hatunları cem olup bir yere gelip işlerin görüp lağ-u-latife ederler. Şeyyad Hamza bunları görüp eydür: ey bacılar, ne hoş cem olmuşsunuz, ne hal köyde bayram mı var yoksa der? İçlerinden bir hazır cevap, hitabe cevap verir eydür: Hay paşam bayram kande olsun halimiz budur ki, müfred

*Dam yanında damımız
Yanında harmanımız
Erimiz şehre gitti
Oruç tutar ... mız*

Şeyyad hemen def'i cevap verüp der ki:

*Uşte geldik ikimüz
Arkamızda yükümüz
Destur verin kadınlar
Bayram etsin .....müz*

Lâmiî Latifeleri s.46

Latife: Rivayet ederler ki, Nasreddin Hocaya Rahmetu'l-lahi aleyh bir gün Şeyyad Hamza: Behey Hoca nedir senin bu halin hemin âlemde masharalıktır kemalin der.

Hoca eydür: Ere bir hüner yeter, senin bari nen var iy ebter der.

Şeyyad eydür: Benim hünerim çoktur, kemalime nihayet yoktur, her gece âlem-i anasırdan geçerim, evvelki felek serhadine dek uçarım, feleğe aşağıdan yukarı el ururam, safha-i felekte her ne varsa görürem der.

Hoca eydür: Hiç eline samur gibi yumuşak, tüylü bir nesne sokundu mu?

Eydür, "Belli- evet".

Hoca eydür, Ol eline dokunan, benim taşaklarımdır, sıkı tut der.

Kıt'a

Her sözün olsun der isen muteber- Âlem içre urmagıl biyhûde lâf

Çünkü yoktur sende danişden eser-İdemezsin ehli ilimle musâf, "Lâmiî Lâtifeleri" 94.

İşte şu iki lâtifedir ki, Sayın Fuat Köprülü'ye Şeyyad'ların, serseri derviş, köyden köye giden seyyah olduklarını iddiaya yetki veriyor. Kalenderî oldukları hakkında ki kıymetli buluşlarının kaynağı, pek tabiidir ki bizim için karanlıktır.

Düşüncemiz:

Yukarıdan beri yazdığım tanıklar arasında Eflâki'nin Mevlâna Türbesinde bulunanlar sırasında guyende yani okuyuculardan önce anıldığı şeyyadlar hiç şüphe yok ki sonraları Mutrib ehli dediğimiz sazları çalanlardır. " Ney, kudüm, rebab... gibi sazlar" aksi takdirde kalenderî, batını, serserilerin Mevlâna türbesine sokulduklarını gösterir ki buna imkân bile tasavvur edilemez.

Sururi gibi eski bir müellifin buna kıssa-han demesi de çok manidardır. Eski kaynakları incelediğini bildiğim Kilis'li Muallim Rifat Bilge'nin ona kıssa-han demesi de Bilge'nin derin bilgisini gösterir.

Hele Cl. Huart' ın, ben bu kelimenin hakiki anlamını bilemiyorum demesi, irfanını, izanını anlatır.

Şu halde Şeyyad, ne Sayın Fuad Köprülü'nün iddiası gibi serseri, batınî kimselerdir, ne de muhterem Dehri Dilçin'in sandığı gibi sıvacı ve mübalâğa ile sıvayıcıdır.

Eğer elimizde, Seyf-i Serayi'nin terceme ettiği Gülistan nüshası bulunsaydı bu kelime üstünde en eski kaynaklardan birisini dahi şahid getirirdik. Maamafih biz Hollanda'nın Leiden şehri Akademisi kütüphanesine yazdık, 355 TL. numara-daki *Gülistan tercemesini* fotoğrafiye ettiriyoruz.

Bilhassa 793 tarihli Siyadet icazetnamesinin altında şahitlik eden yurdumuzun en yüksek tanınmış Kadı, Müftü, Mevlâna makamında oturan Çelebinin imzası arasında şeyyadların da bulunması, isimlerinin sonuna bu şerefli unvanı yazmaları, iki bilginimizin yanlış olduklarını için doğrular.

*Dam yanında damımız
Yanında harmanımız
Erimiz şehre gitti
Oruç tutar ... mız*

Şeyyad hemen def'i cevap verüp der ki:

*Uşte geldik ikimüz
Arkamızda yükümüz
Destur verin kadınlar
Bayram etsin .....müz*

Lâmiî Latifeleri s.46

Latife: Rivayet ederler ki, Nasreddin Hocaya Rahmetu'l-lahi aleyh bir gün Şeyyad Hamza: Behey Hoca nedir senin bu halin hemin âlemde masharalıktır kemalin der.

Hoca eydür: Ere bir hüner yeter, senin bari nen var iy ebter der.

Şeyyad eydür: Benim hünerim çoktur, kemalime nihayet yoktur, her gece âlem-i anasırdan geçerim, evvelki felek serhadine dek uçarım, feleğe aşağıdan yukarı el ururam, safha-i felekte her ne varsa görürem der.

Hoca eydür: Hiç eline samur gibi yumuşak, tüylü bir nesne sokundu mu?

Eydür, "Belli- evet".

Hoca eydür, Ol eline dokunan, benim taşaklarımdır, sıkı tut der.

Kıt'a

Her sözün olsun der isen muteber- Âlem içre urmagıl biyhûde lâf

Çünkü yoktur sende danışden eser-İdemezsın ehli ilimle musâf, "Lâmiî Lâtifeleri" 94.

İşte şu iki lâtifedir ki, Sayın Fuat Köprülü'ye Şeyyad'ların, serseri derviş, köyden köye giden seyyah olduklarını iddiaya yetki veriyor. Kalenderî oldukları hakkında ki kıymetli buluşlarının kaynağı, pek tabiidir ki bizim için karanlıktır.

Düşüncemiz:

Yukarıdan beri yazdığım tanıklar arasında Eflâki'nin Mevlâna Türbesinde bulunanlar sırasında guyende yani okuyuculardan önce andığı şeyyadlar hiç şüphe yok ki sonraları Mutrib ehli dediğimiz sazları çalanlardır. "Ney, kudüm, rebab... gibi sazlar" aksi takdirde kalenderî, batını, serserilerin Mevlâna türbesine sokulduklarını gösterir ki buna imkân bile tasavvur edilemez.

Sururi gibi eski bir müellifin buna kıssa-han demesi de çok manidardır. Eski kaynakları incelediğini bildiğim Kilis'li Muallim Rifat Bilge'nin ona kıssa-han demesi de Bilge'nin derin bilgisini gösterir.

Hele Cl. Huart'ın, ben bu kelimenin hakiki anlamını bilemiyorum demesi, irfanını, izanını anlatır.

Şu halde Şeyyad, ne Sayın Fuad Köprülü'nün iddiası gibi serseri, batınî kimselerdir, ne de muhterem Dehri Dilçin'in sandığı gibi sıvacı ve mübalâğa ile sıvayıcıdır.

Eğer elimizde, Seyf-i Serayi'nin terceme ettiği *Gülistan* nüshası bulunsaydı bu kelime üstünde en eski kaynaklardan birisini dahi şahid getirirdik. Maamafih biz Hollanda'nın Leiden şehri Akademisi kütüphanesine yazdık, 355 TL. numara-daki *Gülistan tercemesini* fotoğrafiye ettiriyoruz.

Bilhassa 793 tarihli Siyadet icazetnamesinin altında şahitlik eden yurdumuzun en yüksek tanınmış Kadı, Müftü, Mevlâna makamında oturan Çelebinin imzası arasında şeyyadların da bulunması, isimlerinin sonuna bu şerefli unvanı yazmaları, iki bilginimizin yanlış olduklarını için doğrular.

Risale-i Tarifat sahibi Fakîrî de Şeyyadı Kıssahan olarak
etmektedir:

*Bilir misin nedir âlemde Şeyyad
Çağırıp nâre ura ide feryad
Gehi sala Alinin Zulfıkarın
Yıka geh çenberin burc-ı hisarın
Kılıcın Hamza-i- sahib- kırânın
Salup cengini ide lenduhanın*

Selçukîler devrinde Anadolu şairleri, F. Köprülü, Türk
Yurdu Sene 14, Cild 1, No. 1, S 32.

Şeyd sözü Mesnevi-i Şerif' de dahi geçiyor:

ج ۳ ، بیت 681 : اینچنین رسوا کند حق شیدرا - اینچنین کیرد رمیده صیدرا
ج ۳ ، بیت 691 : بدرکی ومنبلی وحرص و آز - چون کی پنهان بشید ای مکر ساز
نیقولسون طبعی.

Hususî Kütüphanemde eski bir nüshada "شید - şeyd" keli-
mesinin üstüne: ahmak sözü işaret olunmuştur.